

Η γνώση των αρχών I

Μετά τα φυσικά Α.1

980a.21

Πάντες ἄνθρωποι τοῦ εἰδέναι ὀρέγονται φύσει. σημεῖον δ' ἢ τῶν αἰσθήσεων ἀγάπησις· καὶ γὰρ χωρὶς τῆς χρείας ἀγαπῶνται δι' αὐτάς, καὶ μάλιστα τῶν ἄλλων ἢ διὰ τῶν ὁμμάτων. οὐ γὰρ μόνον ἵνα πράττωμεν ἀλλὰ καὶ μηθὲν

980a.25
μέλλοντες πράττειν τὸ ὄρᾶν αἰρούμεθα ἀντὶ πάντων ὡς εἰπεῖν τῶν ἄλλων. αἴτιον δ' ὅτι μάλιστα ποιεῖ γνωρίζειν ἡμᾶς αὕτη τῶν αἰσθήσεων καὶ πολλὰς δηλοῖ διαφοράς. φύσει μὲν οὖν αἴσθησιν ἔχοντα γίνεταί τὰ ζῷα, ἐκ δὲ ταύτης τοῖς μὲν αὐτῶν οὐκ ἐγγίγνεται μνήμη, τοῖς δ' ἐγγίγνεται.

980b.21

καὶ διὰ τοῦτο ταῦτα φρονιμώτερα καὶ μαθητικώτερα τῶν μὴ δυναμένων μνημονεύειν ἐστί, φρόνιμα μὲν ἄνευ τοῦ μανθάνειν ὅσα μὴ δύναται τῶν ψόφων ἀκούειν (οἷον μέλιττα κἂν εἴ τι τοιοῦτον ἄλλο γένος ζῶων ἔστι), μανθάνει

980b.25
δ' ὅσα πρὸς τῇ μνήμῃ καὶ ταύτην ἔχει τὴν αἴσθησιν. τὰ μὲν οὖν ἄλλα ταῖς φαντασίαις ζῆ καὶ ταῖς μνήμαις, ἐμπειρίας δὲ μετέχει μικρόν· τὸ δὲ τῶν ἀνθρώπων γένος καὶ τέχνη καὶ λογισμοῖς. γίνεταί δ' ἐκ τῆς μνήμης ἐμπειρία τοῖς ἀνθρώποις· αἱ γὰρ πολλὰ μνήμαι τοῦ αὐτοῦ πράγμα-

981a.1
τος μιᾶς ἐμπειρίας δύναμιν ἀποτελοῦσιν. καὶ δοκεῖ σχεδὸν ἐπιστήμη καὶ τέχνη ὅμοιον εἶναι καὶ ἐμπειρία, ἀποβαίνει δ' ἐπιστήμη καὶ τέχνη διὰ τῆς ἐμπειρίας τοῖς ἀνθρώποις· ἢ μὲν γὰρ ἐμπειρία τέχνην ἐποίησεν, ὡς φησὶ Πῶλος, ἢ

981a.5
δ' ἀπειρία τύχην. γίνεταί δὲ τέχνη ὅταν ἐκ πολλῶν τῆς ἐμπειρίας ἐννοημάτων μία καθόλου γένηται περὶ τῶν ὁμοίων ὑπόληψις. τὸ μὲν γὰρ ἔχειν ὑπόληψιν ὅτι Καλλία κάμνοντι τὴνδὲ τὴν νόσον τοδὶ συνήνεγκε καὶ Σωκράτει καὶ καθ' ἕκαστον οὕτω πολλοῖς, ἐμπειρίας ἐστίν·

981a.10

τὸ δ' ὅτι πᾶσι τοῖς τοιοῖσδε κατ' εἶδος ἐν ἀφορισθεῖσι, κάμνουσι τὴνδὶ τὴν νόσον, συνήνεγκεν, οἷον τοῖς φλεγματώδεσιν ἢ χολώδεσι [ἦ] πυρέττουσι καύσω, τέχνης. – πρὸς μὲν οὖν τὸ πράττειν ἐμπειρία τέχνης οὐδὲν δοκεῖ διαφέρειν, ἀλλὰ καὶ μᾶλλον ἐπιτυγχάνουσιν οἱ ἔμπειροι τῶν ἄνευ τῆς ἐμ-

981a.15

πειρίας λόγον ἔχόντων (αἴτιον δ' ὅτι ἢ μὲν ἐμπειρία τῶν καθ' ἕκαστόν ἐστι γνῶσις ἢ δὲ τέχνη τῶν καθόλου, αἱ δὲ πράξεις καὶ αἱ γενέσεις πᾶσαι περὶ τὸ καθ' ἕκαστόν εἰσιν· οὐ γὰρ ἄνθρωπον ὑγιάζει ὁ ἰατροῦν ἀλλ' ἢ κατὰ συμβεβηκός, ἀλλὰ Καλλιάν ἢ Σωκράτην ἢ τῶν ἄλλων τινὰ

981a.20

τῶν οὕτω λεγομένων ᾧ συμβέβηκεν ἀνθρώπων εἶναι· ἐὰν οὖν ἄνευ τῆς ἐμπειρίας ἔχη τις τὸν λόγον, καὶ τὸ καθόλου μὲν γνωρίζῃ τὸ δ' ἐν τούτῳ καθ' ἕκαστον ἀγνοῇ, πολλάκις διαμαρτῆσεται τῆς θεραπείας· θεραπευτὸν γὰρ τὸ καθ' ἕκαστον)· ἀλλ' ὅμως τό γε εἰδέναι καὶ τὸ ἐπαῖειν τῆ

981a.25

τέχνη τῆς ἐμπειρίας ὑπάρχειν οἰόμεθα μᾶλλον, καὶ σοφώτερους τοὺς τεχνίτας τῶν ἐμπεύρων ὑπολαμβάνομεν, ὡς κατὰ τὸ εἰδέναι μᾶλλον ἀκολουθοῦσαν τὴν σοφίαν πᾶσι· τοῦτο δ' ὅτι οἱ μὲν τὴν αἰτίαν ἴσασι οἱ δ' οὐ. οἱ μὲν γὰρ ἔμπειροι τὸ ὅτι μὲν ἴσασι, διότι δ' οὐκ ἴσασι· οἱ δὲ τὸ διότι

981a.30

καὶ τὴν αἰτίαν γνωρίζουσιν.

Όλοι οι άνθρωποι επιζητούν εκ φύσεως τη γνώση. Αυτό μαρτυρεῖ η αγάπη που τρέφουμε για τις αισθήσεις μας. Γιατί οι αισθήσεις μάς είναι προσφιλείς, ανεξάρτητα από τη χρησιμότητά τους, γι' αυτές τις ίδιες, και περισσότερο απ' όλες μάς είναι προσφιλῆς η αίσθηση της ὄρασης. Πράγματι, προτιμούμε γενικά την ὄραση απ' όλες τις ἄλλες αισθήσεις, ὄχι μόνο ὅταν επιδιώκουμε να ἐπιτύχουμε κάτι πρακτικό ἀλλὰ και ὅταν δεν σκοπεύουμε να κάνουμε τίποτα. Κι αυτό γιατί η ὄραση, περισσότερο ἀπὸ κάθε ἄλλη αἴσθηση, μας δίνει γνώσεις και μας φανερώνει πολλές διαφορές.

Τα ζῶα γεννιούνται ἔχοντας εκ φύσεως αἴσθηση. Ἀπὸ τὴν αἴσθηση, τώρα, σε ἄλλα ζῶα δημιουργεῖται μνήμη και σε ἄλλα ὄχι. Και εἶναι ἐπόμενο να εἶναι πιο ἐξυπνα και πιο ικανά για μάθηση ὅσα εἶναι προικισμένα με μνήμη ἀπὸ ὅσα δεν εἶναι. Ἐξυπνα ἀλλὰ χωρίς δυνατότητα μάθησης εἶναι ὅσα ζῶα δεν

μπορούν να ακούσουν ήχους, όπως η μέλισσα και ίσως κάποιο άλλο παρόμοιο είδος ζώου· ενώ ικανά για μάθηση είναι όσα, εκτός από τη μνήμη, διαθέτουν επιπλέον και την αίσθηση της ακοής.

Τα ζώα ζουν έχοντας παραστάσεις και μνήμες, έχουν όμως ελάχιστη σχέση με την εμπειρία. Ενώ το γένος των ανθρώπων διαθέτει και τέχνη και λογική σκέψη. Η εμπειρία δημιουργείται στους ανθρώπους από τη μνήμη: πολλές μνήμες του ίδιου πράγματος μπορούν να οδηγήσουν στη δημιουργία μιας εμπειρίας. Η εμπειρία, τώρα, φαίνεται σχεδόν όμοια με την επιστήμη και την τέχνη, αφού πράγματι στους ανθρώπους η επιστήμη και η τέχνη προκύπτουν μέσω της εμπειρίας. Όπως λέει ο Πάβλος, η εμπειρία δημιούργησε την τέχνη, ενώ η απειρία την τύχη. Η τέχνη γεννιέται όταν από πολλές διαπιστώσεις της εμπειρίας δημιουργείται μια καθολική αντίληψη για τα όμοια πράγματα. Το να αντιλαμβάνεσαι ότι αυτό το φάρμακο θα κάνει καλό στον Καλλία, που πάσχει από τη συγκεκριμένη αρρώστια, και το ίδιο στον Σωκράτη, και το ίδιο σε πολλές άλλες μεμονωμένες περιπτώσεις, είναι θέμα εμπειρίας. Είναι όμως θέμα τέχνης το να αντιλαμβάνεσαι ότι το φάρμακο κάνει καλό σε όλους εκείνους τους ανθρώπους, οι οποίοι ανήκουν σε ένα καθορισμένο είδος, και πάσχουν από τη συγκεκριμένη αρρώστια – λ.χ. στους φλεγματώδεις ή χολώδεις τύπους ανθρώπων που πάσχουν από υψηλό πυρετό.

Όσον αφορά λοιπόν την πράξη, φαίνεται ότι η εμπειρία δεν διαφέρει καθόλου από την τέχνη – μάλιστα βλέπουμε τους ανθρώπους της εμπειρίας να επιτυγχάνουν περισσότερο από όσους διαθέτουν θεωρία χωρίς τη σχετική εμπειρία. Αυτό οφείλεται στο ότι η εμπειρία είναι γνώση των επιμέρους, ενώ η τέχνη γνώση των καθολικών· όλες όμως οι πράξεις και όλες οι δημιουργίες έχουν να κάνουν με το επιμέρους. Δεν θεραπεύει τον άνθρωπο ο γιατρός, παρά μόνο «κατά συμβεβηκός», αλλά θεραπεύει τον Καλλία ή τον Σωκράτη ή κάποιον άλλο με ανάλογο όνομα, που συνέπεσε να είναι και άνθρωπος. Αν λοιπόν κάποιος διαθέτει τη θεωρία χωρίς τη σχετική εμπειρία και γνωρίζει το καθολικό, αλλά αγνοεί το επιμέρους που περιέχεται σ' αυτό, πολλές φορές θα αποτύχει στη θεραπεία. Γιατί αυτό που θεραπεύεται είναι το επιμέρους. Παρ' όλα αυτά πιστεύουμε ότι η γνώση και κατανόηση ανήκουν στην τέχνη παρά στην εμπειρία, και θεωρούμε πιο σοφούς τους κατέχοντες μια τέχνη από τους ανθρώπους της εμπειρίας, αφού σε κάθε περίπτωση η σοφία εξαρτάται περισσότερο από τη γνώση. Αυτό συμβαίνει γιατί οι μεν γνωρίζουν την αιτία, οι δε όχι. Οι άνθρωποι της εμπειρίας γνωρίζουν το «ότι» και αγνοούν το «διότι», ενώ οι κατέχοντες μια τέχνη γνωρίζουν το «διότι» και την αιτία.

Η γνώση των αρχών II

Αναλυτικά ύστερα Β.19

99b.20

Ὅτι μὲν οὖν οὐκ ἐνδέχεται ἐπίστασθαι δι' ἀποδείξεως μὴ γινώσκοντι τὰς πρώτας ἀρχὰς τὰς ἀμέσους, εἴρηται πρότερον. τῶν δ' ἀμέσων τὴν γνῶσιν, καὶ πότερον ἢ αὐτὴ ἐστὶν ἢ οὐχ ἢ αὐτὴ, διαπορήσειεν ἂν τις, καὶ πότερον ἐπιστήμη ἑκατέρου [ἢ οὐ], ἢ τοῦ μὲν ἐπιστήμη τοῦ δ' ἕτερόν τι γέ-

99b.25

νος, καὶ πότερον οὐκ ἐνοῦσαι αἱ ἕξεις ἐγγίνονται ἢ ἐνοῦσαι λελήθασιν. εἰ μὲν δὴ ἔχομεν αὐτάς, ἄτοπον· συμβαίνει γὰρ ἀκριβεστέρας ἔχοντας γνώσεις ἀποδείξεως λανθάνειν. εἰ δὲ λαμβάνομεν μὴ ἔχοντες πρότερον, πῶς ἂν γνωρίζοιμεν καὶ μανθάνοιμεν ἐκ μὴ προϋπαρχούσης γνώσεως; ἀδύ-

99b.30

νατον γάρ, ὥσπερ καὶ ἐπὶ τῆς ἀποδείξεως ἐλέγομεν. φανερόν τοίνυν ὅτι οὐτ' ἔχειν οἷόν τε, οὐτ' ἀγνοοῦσι καὶ μηδεμίαν ἔχουσιν ἕξιν ἐγγίγνεσθαι. ἀνάγκη ἄρα ἔχειν μὲν τινα δύναμιν, μὴ τοιαύτην δ' ἔχειν ἢ ἔσται τούτων τιμιωτέρα κατ' ἀκρίβειαν. φαίνεται δὲ τοῦτο γε πᾶσιν ὑπάρχον τοῖς ζώοις.

99b.35

ἔχει γὰρ δύναμιν σύμφυτον κριτικήν, ἢν καλοῦσιν αἴσθησιν· ἐνούσης δ' αἰσθήσεως τοῖς μὲν τῶν ζώων ἐγγίγνεται μονὴ τοῦ αἰσθήματος, τοῖς δ' οὐκ ἐγγίγνεται. ὅσοις μὲν οὖν μὴ ἐγγίγνεται, ἢ ὅλως ἢ περὶ ἃ μὴ ἐγγίγνεται, οὐκ ἔστι τούτοις γνῶσις ἕξω τοῦ αἰσθάνεσθαι· ἐν οἷς δ' ἔνεστιν αἰσθομένοις ἔχειν

100a.1

ἔτι ἐν τῇ ψυχῇ. πολλῶν δὲ τοιούτων γινομένων ἤδη διαφορὰ τις γίνεται, ὥστε τοῖς μὲν γίνεσθαι λόγον ἐκ τῆς τῶν τοιούτων μονῆς, τοῖς δὲ μή.

Ἐκ μὲν οὖν αἰσθήσεως γίνεται μνήμη, ὥσπερ λέγομεν, ἐκ δὲ μνήμης πολλάκις τοῦ αὐτοῦ γινομένης ἐμπειρία· αἱ γὰρ πολλαὶ μνήμαι τῷ ἀριθμῷ ἐμπειρία μία ἐστίν. ἐκ δ' ἐμπειρίας ἢ ἐκ παντὸς ἡρεμήσαντος τοῦ κα-

100a.5

νης ἐμπειρία· αἱ γὰρ πολλαὶ μνήμαι τῷ ἀριθμῷ ἐμπειρία μία ἐστίν. ἐκ δ' ἐμπειρίας ἢ ἐκ παντὸς ἡρεμήσαντος τοῦ κα-

θόλου ἐν τῇ ψυχῇ, τοῦ ἐνὸς παρὰ τὰ πολλά, ὃ ἂν ἐν ἅπα-
σιν ἐν ἐνῆ ἐκείνοις τὸ αὐτό, τέχνης ἀρχὴ καὶ ἐπιστήμης,
ἐὰν μὲν περὶ γένεσιν, τέχνης, ἐὰν δὲ περὶ τὸ ὄν, ἐπιστήμης.

100a.10

οὔτε δὴ ἐνυπάρχουσιν ἀφωρισμένοι αἱ ἕξεις, οὔτ' ἀπ' ἄλ-
λων ἕξεων γίνονται γνωστικωτέρων, ἀλλ' ἀπὸ αἰσθήσεως,
οἷον ἐν μάχῃ τροπῆς γενομένης ἐνὸς στάντος ἕτερος ἔσται, εἴθ'
ἕτερος, ἕως ἐπὶ ἀρχὴν ἦλθεν. ἡ δὲ ψυχὴ ὑπάρχει τοιαύτη
οὔσα οἷα δύνασθαι πάσχειν τοῦτο. ὃ δ' ἐλέχθη μὲν πάλαι,

100a.15

οὐ σαφῶς δὲ ἐλέχθη, πάλιν εἵπωμεν. στάντος γὰρ τῶν
ἀδιαφόρων ἐνός, πρῶτον μὲν ἐν τῇ ψυχῇ καθόλου (καὶ γὰρ
αἰσθάνεται μὲν τὸ καθ' ἕκαστον, ἢ δ' αἰσθησις τοῦ καθόλου

100b.1

ἔστιν, οἷον ἀνθρώπου, ἀλλ' οὐ Καλλίου ἀνθρώπου)· πάλιν ἐν τού-
τοις ἴσταται, ἕως ἂν τὰ ἀμερῆ στή καὶ τὰ καθόλου, οἷον τοι-
ονδὶ ζῶον, ἕως ζῶον, καὶ ἐν τούτῳ ὡσαύτως. δῆλον δὴ ὅτι
ἡμῖν τὰ πρῶτα ἐπαγωγῆ γγνωρίζειν ἀναγκαῖον· καὶ γὰρ

100b.5

ἡ αἰσθησις οὕτω τὸ καθόλου ἐμποιεῖ.

Ὅτι δεν μπορεί να υπάρξει αποδεικτική γνώση αν κανείς δεν έχει γνωρίσει τις πρώτες αρχές, τις ἀμεσες, ἔχει ἤδη εἰπωθεί. Ὅσο για τη γνώση των ἀμέσων αρχῶν, αξίζει να τεθεῖ το ἐρώτημα αν και αυτή η γνώση είναι αποδεικτική ἢ ὄχι, αν αποτελούν και οι δυο γνώσεις ἐπιστήμη, ἢ αν η μια είναι ἐπιστήμη και η ἄλλη ἀνήκει σε ἄλλο εἶδος γνώσης. Ἀκόμη, αξίζει να τεθεῖ το ἐρώτημα αν οι ἕξεις [δια μέσου των οποίων γνωρίζουμε τις πρώτες αρχές] δημιουργούνται χωρίς να προϋπάρχουν, ἢ προϋπάρχουν και απλῶς μας διαφεύγει η ὑπαρξή τους. Το να υποθέσει κανείς ὅτι κατέχουμε τις ἕξεις αυτές, είναι ἀτοπο. Γιατί αυτό θα σήμαινε ὅτι κατέχουμε γνώσεις ακριβέστερες ἀπὸ την ἀπόδειξη και αυτές μας διαφεύγουν. Αν πάλι τις αποκτούμε ἐνῶ προηγουμένως δεν τις κατείχαμε, πῶς θα γνωρίζαμε και θα μαθαίναμε χωρίς προϋπάρχουσα γνώση; Κάτι τέτοιο είναι ἀδύνατο, ὅπως εἶπαμε ὅταν μιλούσαμε για την ἀπόδειξη. Είναι ἐπομένως φανερό ὅτι δεν είναι δυνατό οὔτε να κατέχουμε αυτές τις ἕξεις οὔτε να τις αποκτούμε ἐνῶ τις ἀγνοούσαμε και δεν κατείχαμε καμία ἄλλη ἕξη. Κατὰ συνέπεια, πρέπει να κατέχουμε κάποια δύναμη, η δύναμη ὅμως αυτή να είναι τέτοιας μορφῆς ὥστε να μην είναι ἀνώτερη ὡς προς την ἀκρίβεια ἀπὸ τις ἕξεις αυτές. Αυτή η δύναμη, ὅπως φαίνεται, ὑπάρχει σε ὅλα τα ζῶα. Γιατί ὅλα κατέχουν μια ἐμφυτη κριτική δύναμη, η οποία ονομάζεται αἰσθησις. Και ἐνῶ η αἰσθησις ὑπάρχει πάντοτε, σε ἄλλα ἀπὸ τα ζῶα το αἰσθημα διατηρεῖται, ἐνῶ σε ἄλλα ὄχι. Σε ὅσα ζῶα τα αἰσθήματα δεν διατηροῦνται, εἴτε ολοκληρωτικά εἴτε κατὰ περίπτωσιν, σε αυτά δεν ὑπάρχει γνώση πέρα ἀπὸ την αἰσθησις. Σε ὅσα ζῶα ὅμως με την αἰσθησις ὑπάρχει διατήρησις αἰσθημάτων, τα αἰσθήματα παραμένουν

μέσα στην ψυχή. Όταν τα αισθήματα πολλαπλασιαστούν δημιουργείται κάποια διαφοροποίηση: σε άλλα ζώα από τη διατήρηση των αισθημάτων δημιουργείται ο λόγος, και σε άλλα όχι. Από την αίσθηση δημιουργείται η μνήμη, όπως λέγαμε, και από την επαναλαμβανόμενη μνήμη του ίδιου πράγματος η εμπειρία. Γιατί οι πολυάριθμες μνήμες διαμορφώνουν μία εμπειρία. Από την εμπειρία τώρα, δηλαδή από την ολότητα του καθόλου που ακινητοποιείται στην ψυχή – το ένα σε σχέση με τα πολλά, αυτό που ίδιο ενυπάρχει μέσα σε όλα εκείνα τα πολλά δημιουργείται η αρχή της τέχνης και της επιστήμης. Η αρχή της τέχνης όταν έχουμε να κάνουμε με τη μεταβολή, και η αρχή της επιστήμης όταν έχουμε να κάνουμε με το ον. Οι έξεις λοιπόν δεν προϋπάρχουν πλήρως καθορισμένες, ούτε γεννιούνται από άλλες έξεις γνωστικά υπέρτερες, αλλά από την αίσθηση – συμβαίνει όπως στη μάχη, όπου όταν υπάρχει εκτροπή, κάποιος πρώτος θα σταθεί ακίνητος και θα ακολουθήσει ένας άλλος, έως ότου όλο το στράτευμα επανέλθει στην αρχική του διάταξη. Και η ψυχή είναι έτσι φτιαγμένη ώστε να μπορεί να υφίσταται αυτή τη διαδικασία. Ας πούμε όμως πάλι αυτό που προηγουμένως είπαμε, αν και όχι τόσο καθαρά. Γιατί όταν σταθεί [στην ψυχή] ένα από αυτά τα αδιαφοροποίητα [αισθήματα] δημιουργείται το πρώτο καθόλου μέσα στην ψυχή (γιατί ενώ αισθανόμαστε το επιμέρους, η αίσθηση είναι αίσθηση του καθόλου, δηλαδή έχουμε αίσθηση του ανθρώπου και όχι του ανθρώπου Καλλία). Και από αυτά πάλι κάποιο θα σταθεί, έως ότου σταθούν τα αδιαίρετα καθόλου, δηλαδή το τέτοιου είδους ζώο, και τελικά το ζώο, και ούτω καθεξής. Είναι λοιπόν φανερό ότι κατ' ανάγκην γνωρίζουμε τις πρώτες αρχές δια της επαγωγής. Γιατί η αίσθηση με τον τρόπο αυτόν δημιουργεί το καθόλου μέσα μας.

Η μέθοδος της έρευνας

Φυσικά Α.1

184a.10

Ἐπειδὴ τὸ εἰδέναι καὶ τὸ ἐπίστασθαι συμβαίνει περὶ πάσας τὰς μεθόδους, ὧν εἰσὶν ἀρχαὶ ἢ αἷτια ἢ στοιχεῖα, ἐκ τοῦ ταῦτα γνωρίζειν (τότε γὰρ οἰόμεθα γινώσκειν ἕκαστον, ὅταν τὰ αἷτια γνωρίσωμεν τὰ πρῶτα καὶ τὰς ἀρχὰς τὰς πρώτας καὶ μέχρι τῶν στοιχείων), δῆλον ὅτι καὶ τῆς περὶ

184a.15

φύσεως ἐπιστήμης πειρατέον διορίσασθαι πρῶτον τὰ περὶ τὰς ἀρχάς. πέφυκε δὲ ἐκ τῶν γνωριμωτέρων ἡμῖν ἡ ὁδὸς καὶ σαφεστέρων ἐπὶ τὰ σαφέστερα τῆ φύσει καὶ γνωριμώτερα· οὐ γὰρ ταῦτα ἡμῖν τε γνώριμα καὶ ἀπλῶς. διόπερ ἀνάγκη τὸν τρόπον τοῦτον προάγειν ἐκ τῶν ἀσαφεστέρων μὲν

184a.20

τῆ φύσει ἡμῖν δὲ σαφεστέρων ἐπὶ τὰ σαφέστερα τῆ φύσει καὶ γνωριμώτερα. ἔστι δ' ἡμῖν τὸ πρῶτον δῆλα καὶ σαφῆ τὰ συγκεχυμένα μᾶλλον· ὕστερον δ' ἐκ τούτων γίγνεται γνώριμα τὰ στοιχεῖα καὶ αἱ ἀρχαὶ διαιροῦσι ταῦτα. διὸ ἐκ τῶν καθόλου ἐπὶ τὰ καθ' ἕκαστα δεῖ προΐεναι· τὸ γὰρ ὅλον κατὰ

184a.25

τὴν αἴσθησιν γνωριμώτερον, τὸ δὲ καθόλου ὅλον τί ἐστι· πολλὰ γὰρ περιλαμβάνει ὡς μέρη τὸ καθόλου. πέπονθε δὲ 184b.10

ταῦτο τοῦτο τρόπον τινὰ καὶ τὰ ὀνόματα πρὸς τὸν λόγον· ὅλον γὰρ τι καὶ ἀδιορίστως σημαίνει, οἷον ὁ κύκλος, ὁ δὲ ὀρισμὸς αὐτοῦ διαιρεῖ εἰς τὰ καθ' ἕκαστα. καὶ τὰ παιδιά τὸ μὲν πρῶτον προσαγορεύει πάντας τοὺς ἄνδρας πατέρας καὶ μητέρας τὰς γυναῖκας, ὕστερον δὲ διορίζει τούτων ἑκάτερον.

Επειδὴ ἡ ἐπιστημονικὴ γνώση σε ὅλα τα πεδία έρευνας, που διαθέτουν αρχές, αἷτια ἢ στοιχεῖα, προκύπτει ἀπὸ τῆ γνώση αὐτῶν ακριβῶς των αρχῶν, αἷτιων καὶ στοιχείων (γιατί τότε θεωρούμε ὅτι γνωρίζουμε τὸ κάθε πράγμα, ὅταν ακριβῶς γνωρίσουμε τα πρῶτα του αἷτια καὶ τις πρώτες του αρχές, ἔως καὶ τα στοιχεῖα του), εἶναι φανερό ὅτι καὶ στην περίπτωση τῆς ἐπιστημονικῆς γνώσης τῆς φύσεως τὸ πρῶτο που πρέπει να κάνουμε εἶναι να προσδιορίσουμε ὅσα ἔχουν σχέση με τις αρχές.

Ξεκινούμε ωστόσο εκ φύσεως από εκείνα που είναι γνωριμότερα και σαφέστερα σε εμάς και πηγαίνουμε προς εκείνα που είναι σαφέστερα και γνωριμότερα στη φύση. Γιατί δεν είναι τα ίδια πράγματα γνώριμα σε εμάς και γνώριμα απολύτως. Γι' αυτό λοιπόν είναι ανάγκη με τον τρόπο αυτό να προχωρήσουμε από τα πιο ασαφή στη φύση, αλλά σαφέστερα σε εμάς, σε εκείνα που είναι σαφέστερα και γνωριμότερα στη φύση.

Σε εμάς όμως είναι στην αρχή πιο φανερά και σαφή όσα είναι συγκεχυμένα. Και μόνο αργότερα, ξεκινώντας από αυτά και διαιρώντας τα καταλλήλως, γίνονται γνώριμα τα στοιχεία και οι αρχές. Επομένως πρέπει να προχωρούμε από τα «καθ' όλου» προς τα «καθ' έκαστα»· γιατί το όλον είναι γνωριμότερο στην αίσθηση, και το «καθ' όλου» είναι ένα όλον, αφού περιλαμβάνει πολλά πράγματα ως μέρη του. Είναι το ίδιο σαν αυτό που συμβαίνει κατά κάποιον τρόπο με τις λέξεις και τους ορισμούς τους· γιατί μια λέξη, όπως λ.χ. η λέξη «κύκλος», παραπέμπει σε κάποιο όλον χωρίς διαφοροποιήσεις, ενώ ο ορισμός του κύκλου προβαίνει σε διαιρέσεις στα καθ' έκαστα. Και τα παιδιά στην αρχή αποκαλούν όλους τους άνδρες πατέρες και όλες τις γυναίκες μητέρες, και μόνο αργότερα προσδιορίζουν τι είναι το ένα και τι το άλλο από αυτά.

Η διαίρεση των επιστημών

Μετά τα φυσικά Ε.1

Αί ἀρχαὶ καὶ τὰ αἴτια ζητεῖται τῶν ὄντων, δῆλον δὲ ὅτι ἢ ὄντα. ἔστι γάρ τι αἴτιον ὑγιείας καὶ εὐεξίας, καὶ τῶν
1025b.5

μαθηματικῶν εἰσὶν ἀρχαὶ καὶ στοιχεῖα καὶ αἴτια, καὶ ὅλως δὲ πᾶσα ἐπιστήμη διανοητικὴ ἢ μετέχουσα τι διανοίας περὶ αἰτίας καὶ ἀρχάς ἐστιν ἢ ἀκριβεστέρας ἢ ἀπλουστέρας. ἀλλὰ πᾶσαι αὗται περὶ ὄν τι καὶ γένος τι περιγραφάμεναι περὶ τούτου πραγματεύονται, ἀλλ' οὐχὶ περὶ ὄντος ἀπλῶς οὐδὲ ἢ
1025b.10

ὄν, οὐδὲ τοῦ τί ἐστὶν οὐθένα λόγον ποιοῦνται, ἀλλ' ἐκ τούτου, αἰ μὲν αἰσθήσει ποιήσασαι αὐτὸ δῆλον αἰ δ' ὑπόθεσιν λαβοῦσαι τὸ τί ἐστὶν, οὕτω τὰ καθ' αὐτὰ ὑπάρχοντα τῷ γένει περὶ ὃ εἰσὶν ἀποδεικνύουσιν ἢ ἀναγκαιότερον ἢ μαλακώτερον· διόπερ φανερόν ὅτι οὐκ ἔστιν ἀπόδειξις οὐσίας οὐδὲ τοῦ τί ἐστὶν
1025b.15

ἐκ τῆς τοιαύτης ἐπαγωγῆς, ἀλλὰ τις ἄλλος τρόπος τῆς δηλώσεως. ὁμοίως δὲ οὐδ' εἰ ἔστιν ἢ μὴ ἔστι τὸ γένος περὶ ὃ πραγματεύονται οὐδὲν λέγουσι, διὰ τὸ τῆς αὐτῆς εἶναι διανοίας τό τε τί ἐστὶ δῆλον ποιεῖν καὶ εἰ ἔστιν. – ἐπεὶ δὲ καὶ ἡ φυσικὴ ἐπιστήμη τυγχάνει οὕσα περὶ γένος τι τοῦ ὄντος (περὶ
1025b.20

γὰρ τὴν τοιαύτην ἐστὶν οὐσίαν ἐν ἣ ἡ ἀρχὴ τῆς κινήσεως καὶ στάσεως ἐν αὐτῇ), δῆλον ὅτι οὔτε πρακτικὴ ἐστὶν οὔτε ποιητικὴ (τῶν μὲν γὰρ ποιητῶν ἐν τῷ ποιοῦντι ἡ ἀρχή, ἢ νοῦς ἢ τέχνη ἢ δυνάμις τις, τῶν δὲ πρακτῶν ἐν τῷ πράττοντι, ἢ προαίρεσις· τὸ αὐτὸ γὰρ τὸ πρακτὸν καὶ προαιρετόν),
1025b.25

ὥστε εἰ πᾶσα διάνοια ἢ πρακτικὴ ἢ ποιητικὴ ἢ θεωρητικὴ, ἢ φυσικὴ θεωρητικὴ τις ἂν εἴη, ἀλλὰ θεωρητικὴ περὶ τοιοῦτον ὄν ὃ ἐστὶ δυνατὸν κινεῖσθαι, καὶ περὶ οὐσίαν τὴν κατὰ τὸν λόγον ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ὡς οὐ χωριστὴν μόνον. δεῖ δὲ τὸ τί ἦν εἶναι καὶ τὸν λόγον πῶς ἐστὶ μὴ λανθάνειν, ὡς ἄνευ γε
1025b.30

τούτου τὸ ζητεῖν μηδὲν ἐστὶ ποιεῖν. ἔστι δὲ τῶν ὀριζομένων
καὶ τῶν τί ἐστὶ τὰ μὲν ὡς τὸ σιμὸν τὰ δ' ὡς τὸ κοῖ-
λον. διαφέρει δὲ ταῦτα ὅτι τὸ μὲν σιμὸν συνειλημμένον ἐστὶ
μετὰ τῆς ὕλης (ἔστι γὰρ τὸ σιμὸν κοίλη ρίζ), ἡ δὲ κοιλό-
της ἄνευ ὕλης αἰσθητῆς. εἰ δὴ πάντα τὰ φυσικὰ ὁμοίως τῷ
1026a.1

σιμῷ λέγονται, οἷον ρίζ ὀφθαλμὸς πρόσωπον σὰρξ ὀστοῦν,
ὄλως ζῶον, φύλλον ρίζα φλοιός, ὄλως φυτόν (οὐθενδὸς
γὰρ ἄνευ κινήσεως ὁ λόγος αὐτῶν, ἀλλ' αἰεὶ ἔχει ὕλην),
δῆλον πῶς δεῖ ἐν τοῖς φυσικοῖς τὸ τί ἐστὶ ζητεῖν καὶ ὀρίζε-
1026a.5

σθαι, καὶ διότι καὶ περὶ ψυχῆς ἐνίας θεωρῆσαι τοῦ φυσικοῦ,
ὄση μὴ ἄνευ τῆς ὕλης ἐστίν. ὅτι μὲν οὖν ἡ φυσικὴ θεωρη-
τικὴ ἐστὶ, φανερὸν ἐκ τούτων· ἀλλ' ἐστὶ καὶ ἡ μαθημα-
τικὴ θεωρητικὴ· ἀλλ' εἰ ἀκινήτων καὶ χωριστῶν ἐστὶ, νῦν
ἄδηλον, ὅτι μέντοι ἔνια μαθήματα ἢ ἀκίνητα καὶ ἢ χωρι-
1026a.10

στὰ θεωρεῖ, δῆλον. εἰ δὲ τί ἐστὶν αἴδιον καὶ ἀκίνητον καὶ
χωριστόν, φανερὸν ὅτι θεωρητικῆς τὸ γινῶναι, οὐ μέντοι φυ-
σικῆς γε (περὶ κινήτων γὰρ τινῶν ἡ φυσικὴ) οὐδὲ μαθημα-
τικῆς, ἀλλὰ προτέρας ἀμφοῖν. ἡ μὲν γὰρ φυσικὴ περὶ
χωριστὰ μὲν ἀλλ' οὐκ ἀκίνητα, τῆς δὲ μαθηματικῆς ἔνια
1026a.15

περὶ ἀκίνητα μὲν οὐ χωριστὰ δὲ ἴσως ἀλλ' ὡς ἐν ὕλη· ἡ
δὲ πρώτη καὶ περὶ χωριστὰ καὶ ἀκίνητα. ἀνάγκη δὲ πάντα
μὲν τὰ αἰτία αἴδια εἶναι, μάλιστα δὲ ταῦτα· ταῦτα γὰρ
αἰτία τοῖς φανεροῖς τῶν θεῶν. ὥστε τρεῖς ἂν εἶεν φιλοσο-
φίαι θεωρητικά, μαθηματικὴ, φυσικὴ, θεολογικὴ (οὐ γὰρ
1026a.20

ἄδηλον ὅτι εἴ που τὸ θεῖον ὑπάρχει, ἐν τῇ τοιαύτῃ φύσει
ὑπάρχει), καὶ τὴν τιμιωτάτην δεῖ περὶ τὸ τιμιώτατον γένος
εἶναι. αἰ μὲν οὖν θεωρητικαὶ τῶν ἄλλων ἐπιστημῶν αἰρετώ-
ταται, αὕτη δὲ τῶν θεωρητικῶν. ἀπορήσειε γὰρ ἂν τις πό-
τερόν ποθ' ἡ πρώτη φιλοσοφία καθόλου ἐστὶν ἢ περὶ τι γέ-
1026a.25

νος καὶ φύσιν τινὰ μίαν (οὐ γὰρ ὁ αὐτὸς τρόπος οὐδ' ἐν
ταῖς μαθηματικαῖς, ἀλλ' ἡ μὲν γεωμετρία καὶ ἀστρολογία

φανερό με ποιο τρόπο πρέπει να αναζητήσουμε στα φυσικά όντα το «τι είναι», δηλαδή να τα ορίσουμε. Επιπλέον, έργο του φυσικού είναι να ασχοληθεί ως έναν βαθμό και με την ψυχή, με αυτήν τουλάχιστον που δεν διαχωρίζεται από την ύλη. Προκύπτει λοιπόν από τα παραπάνω ότι η φυσική είναι θεωρητική επιστήμη.

Αλλά και η μαθηματική επιστήμη είναι θεωρητική. Το αν τώρα το αντικείμενό της είναι όντα που είναι πράγματι ακίνητα και χωριστά από την ύλη, αυτό για την ώρα είναι άδηλο· ότι όμως μελετά κάποιες μαθηματικές οντότητες σαν να είναι ακίνητες και χωριστές, αυτό είναι φανερό.

Αν υπάρχει κάποιο ον αιώνιο, ακίνητο και χωριστό, τότε είναι φανερό ότι η γνώση του είναι έργο μιας θεωρητικής επιστήμης· όχι όμως της φυσικής επιστήμης ούτε των μαθηματικών, αλλά μιας επιστήμης πιο πρωταρχικής και από τις δύο. Γιατί η φυσική ασχολείται με όντα που έχουν ξεχωριστή ύπαρξη αλλά δεν είναι ακίνητα, ενώ αντικείμενα της μαθηματικής επιστήμης είναι κάποια όντα που είναι μεν ακίνητα, αλλά μάλλον δεν είναι χωριστά αλλά δείχνουν να είναι συνδεδεμένα με την ύλη. Η πρωταρχική όμως επιστήμη πρέπει να μελετά και χωριστά και ακίνητα όντα.

Είναι όμως αναγκαίο όλα τα αίτια να είναι αιώνια, και ιδίως αυτά τα αίτια – γιατί αυτά είναι αίτια των ορατών θεϊκών όντων. Επομένως, τρεις θα είναι οι θεωρητικές φιλοσοφίες: τα μαθηματικά, η φυσική και η θεολογική. Γιατί είναι φανερό ότι, αν κάπου υπάρχει η θεότητα, θα υπάρχει σε αυτού του είδους τις φύσεις – και η πιο άξια επιστήμη θα πρέπει να μελετά το πιο άξιο γένος του όντος. Οι θεωρητικές επιστήμες λοιπόν είναι προτιμότερες από τις υπόλοιπες επιστήμες, και αυτή η επιστήμη είναι προτιμότερη ανάμεσα στις θεωρητικές.

Θα μπορούσε κανείς να θέσει το ερώτημα αν η Πρώτη φιλοσοφία είναι καθολική ή αν ασχολείται με ένα συγκεκριμένο γένος ή φύση του όντος (γιατί και στα μαθηματικά ακόμη υπάρχει μια τέτοια διάκριση, αφού η γεωμετρία και η αστρονομία ασχολούνται με μία φύση του όντος, ενώ υπάρχουν και τα καθολικά μαθηματικά που είναι κοινά σε όλους τους κλάδους). Αν λοιπόν δεν υπήρχε καμία άλλη ουσία πέρα από τις ουσίες που έχουν συσταθεί από τη φύση, τότε η φυσική θα ήταν η πρωταρχική επιστήμη. Αν όμως υπάρχει κάποια ουσία ακίνητη, αυτή η ουσία θα προηγείται, και η επιστήμη που την μελετά θα είναι η Πρώτη φιλοσοφία· και θα είναι καθολική επιστήμη, ακριβώς γιατί είναι πρωταρχική. Σ' αυτήν αρμόζει η μελέτη του όντος ως ον, σ' αυτήν το «τι είναι» και οι ιδιότητες που συνάδουν στο ον ως ον.

περί τινα φύσιν εἰσίν, ἢ δὲ καθόλου πασῶν κοινή)· εἰ μὲν
οὐκ ἔστι τις ἕτέρα οὐσία παρὰ τὰς φύσει συνεστηκυίας, ἢ
φυσικὴ ἂν εἴη πρώτη ἐπιστήμη· εἰ δ' ἔστι τις οὐσία ἀκίνητος,
1026a.30

αὕτη προτέρα καὶ φιλοσοφία πρώτη, καὶ καθόλου οὕτως
ὅτι πρώτη· καὶ περὶ τοῦ ὄντος ἧ ὄν ταύτης ἂν εἴη θεωρησαί,
καὶ τί ἔστι καὶ τὰ ὑπάρχοντα ἧ ὄν.

Αναζητούνται οι αρχές και τα αίτια των όντων – και είναι φανερό ότι εδώ πρόκειται για τα όντα ως όντα. Γιατί υπάρχει πράγματι κάποιο αίτιο της υγείας και της ευεξίας, όπως υπάρχουν και αρχές και αίτια των μαθηματικών· και, γενικώς, κάθε διανοητική επιστήμη, ακόμη και η επιστήμη που έχει μικρή σχέση με τη διανοητική έρευνα, ασχολείται με αιτίες και αρχές, είτε με αρχές περισσότερο ακριβείς είτε με πιο γενικές.

Όλες όμως αυτές οι επιστήμες περιγράφουν κάποιο όν που υπάρχει ή κάποιο γένος του όντος, και μιλούν ακριβώς για αυτό· δεν μιλούν όμως για το όν γενικά ή για το όν ως όν, ούτε διατυπώνουν τον ορισμό του «τι είναι». Αντιθέτως το θεωρούν δεδομένο και εκκινούν από αυτό· και κάποιες επιστήμες το καθιστούν έκδηλο μέσω της αίσθησης, ενώ άλλες εκλαμβάνουν ως υπόθεση το «τι είναι» και αποδεικνύουν με περισσότερο ή λιγότερο αυστηρό τρόπο όσα εξαρτώνται άμεσα από το γένος αυτό του όντος. Είναι λοιπόν φανερό ότι σε αυτή τη γνωστική διαδικασία δεν υπάρχει καμία απόδειξη της ουσίας ή του «τι είναι», αλλά ο τρόπος της κατάδειξης είναι διαφορετικός. Παρομοίως, δεν μιλούν ούτε για το αν υπάρχει ή δεν υπάρχει το γένος του όντος με το οποίο ασχολούνται· γιατί η απόδειξη του «τι είναι» και του «εάν είναι» ανήκει στην ίδια διανοητική έρευνα.

Επειδή λοιπόν και η φυσική είναι επιστήμη που μελετά κάποιο γένος του όντος (γιατί ασχολείται ακριβώς με εκείνες τις ουσίες, που ενσωματώνουν εντός τους την αρχή της κίνησης και της ακινητοποίησης), είναι φανερό ότι η φυσική δεν ούτε πρακτική ούτε ποιητική επιστήμη. Πράγματι, στα προϊόντα της τέχνης η αρχή εδράζεται στον κατασκευαστή – είτε η αρχή αυτή είναι ο νους είτε είναι η τέχνη είτε κάποια δύναμη· ενώ στις πράξεις η αρχή εδράζεται στον πράττοντα, και είναι η προαίρεση, αφού το προϊόν της πράξης και το προϊόν της προαίρεσης είναι το ίδιο. Κατά συνέπεια, εφόσον κάθε διανοητική έρευνα είναι ή πρακτική ή ποιητική ή θεωρητική, η φυσική θα είναι θεωρητική επιστήμη, αλλά θα ασχολείται με εκείνα τα όντα που μπορούν να κινηθούν, με εκείνες τις ουσίες που αντιστοιχούν στον ορισμό τους ως επί το πλείστον, και σίγουρα δεν είναι χωριστές από την ύλη.

Το «τι ήταν να είναι» και ο ορισμός αυτών των ουσιών δεν πρέπει να μας διαφεύγει, γιατί χωρίς αυτό δεν έχει κανένα αποτέλεσμα η έρευνα. Από τα οριζόμενα τώρα πράγματα και τους ορισμούς τους, κάποια είναι σαν το «σιμόν» και κάποια σαν το «κοίλο». Η διαφορά τους έγκειται στο γεγονός ότι το μεν «σιμόν» είναι πάντοτε συνδεδεμένο με την ύλη (γιατί το «σιμόν» είναι ακριβώς η «κοίλη μύτη»), η δε κοιλότητα δεν έχει ύλη αισθητή. Αν λοιπόν όλα τα φυσικά όντα λέγονται όπως το «σιμόν», λ.χ. η μύτη, το μάτι, το πρόσωπο, η σάρκα, το οστό, και ακόμη, γενικότερα, το ζώο, το φύλλο, η ρίζα, ο φλοιός, και γενικά το φυτό – γιατί κανενός από αυτά ο ορισμός δεν διαχωρίζεται από τη μεταβολή, πάντοτε εμπεριέχει την ύλη- , είναι